

Tvář jako zkušenost [1968]

Ve dnech, kdy prožíváme již třetí vlnu demokratizačního úsilí a kdy naše národy stojí poznovu před zkouškou politické prozíravosti a schopnosti odpovědně a včas reagovat, se ukazuje, jak velkou váhu mají zkušenosti minulých let. Svým zkušenostem ovšem nezřídka dobře nerozumíme a ani si je dost neuvědomujeme; často teprve určitá událost na ně vrhne pravé světlo. Mám za to, že osudy časopisu Tvář v minulosti byly a v podstatném smyslu dosud jsou takovou událostí; mohou osvětlit vývoj několika posledních let i dnešek právě tak, jako se samy ocitají v novém světle v důsledku nedávných událostí. Dvouletá existence a zánik časopisu představují zkušenost, která přesahuje soukromé zkušenosti těch, kteří časopis dělali.

Tvář prošla od prvního ročníku k druhému charakteristickým vývojem, který nelze redukovat na změny v personálním obsazení redakčního kruhu a kterým procházeli (nebo neprocházeli) sami spolupracovníci časopisu. Kritériem výběru příspěvků brzo přestala být generační příslušnost a později i příslušnost ke „skupině“, ale stala se jím především míra pronikavosti, s níž text dovedl vrhnout do situace nové a ostré světlo. Tento aspekt pak tím víc vystupoval do popředí ve studiích kritických. Žádná skutečnost, žádná pozice neměla být jen potvrzována ve své danosti. Proto Tvář nemohla a nechtěla zůstat jen složkou v rozvrstvenosti našeho literárního a vůbec uměleckého života a v průběhu své krystalizace odmítla plnit předem určenou funkci, která byla časopisu vymezena na základě vnějšího, mechanického organizačního kalkulu. Nemohla však a nechtěla být ani skupinovým časopisem toho typu, do něhož by příslušníci skupiny odkládali své výtvořky. Ve své nejhlubší poloze chtěla být časopisem kritickým v tom smyslu, že tu měla být každá daná skutečnost uchopena ve svém kritickém bodě, tím postavena do otázky a vyjevena ve své krizi. V tomto přístupu se skupina kolem časopisu vyvíjela a postupně vyhraňovala, její vývoj naznačoval, že hodlá dříve nebo později překročit každou mez, jejíž respektování bylo až dosud považováno za nutné a slušné.

Skupina kolem Tváře neměla žádný fixní umělecký nebo kritický „program“, žádnou ideologii, již by sama sebe omezovala a dirigovala; jediným jejím programem byla právě ona kritičnost, která znamenala vyostřenou vůli nerespektovat žádná tabu, ale respektovat všechny skutečné hodnoty. V této své „funkci“, kterou Tvář nepřijala zvenčí a kterou si nenechala nikým organizačně uložit, ale k níž se svobodně rozhodla a kterou si zvolila za svou odpovědnost a za své poslání, se začala jako časopis v prvních, často ještě nejistých krocích sotva prosazovat – a už se setkávala s prudkým odporem a neustálými pokusy o zvrácení a překažení této cesty (stačila k tomu vskutku dvě čísla druhého ročníku, předjatá už některými momenty ročníku prvního). Oficiálně to bylo později formulováno tak, že „se v ní objevily tendence, které vyvolaly kritické připomínky“. Nakonec to vedlo k tomu, že redakci byly vnucovány podmínky, které jí znemožňovaly pokračovat ve zvolené cestě (výměna šéfredaktora, změny v redakční radě, opuštění dosavadní koncepce časopisu). Tvář proto přestala vycházet. Specifický význam existence Tváře ovšem nikdy nespočíval v tom, že by byla nebo i jenom chtěla být

politickou silou, nýbrž v tom, jak svou existenci a pak zejména svým zánikem signalizoval a nepříznivý a nebezpečný obrat politického vývoje v naší společnosti. Nebyla zajisté sama, ale ve své důslednosti a jednoznačnosti měla zajisté zvláštní význam, jak ostatně ukázal i několikrát protest užších i širších skupin spisovatelů a kulturních pracovníků a jejich akce na podporu časopisu. Jestliže po řadě jiných administrativních zákroků došlo nakonec k tomu, že byl tvrdě postižen samotný Svaz spisovatelů a jeho hlavní tiskový orgán, Literární noviny, byla to jen logika vývoje vedení naší společnosti, kterou Tvář signalizovala o dva roky dříve.

Zánik Tváře jako časopisu neznamenal rozpad skupiny jejích spolupracovníků a přátel. Skupina pořádala řadu přednáškových a diskusních večerů, společně vystoupila v Mladé tvorbě, vydala sborník Podoby a připravila do tisku další takový sborník. Neexistující časopis však nepřestal ani nadále ukazovat kulturně politickou situaci ve specifickém světle. Řada významných spisovatelů a kulturních pracovníků považovala a považuje otázku Tváře za otevřenou; výslovně to konstatovala zpráva o činnosti, přednesená na IV. sjezdu spisovatelů. Ve chvíli, kdy dochází k revizi celé řady opatření a usnesení posledních měsíců i let, která jsou hodnocena jako důsledek chybné kulturní politiky, je zajisté pochopitelné, uchází-li se redakční kruh bývalého časopisu Tvář spolu se skupinou nejbližších spolupracovníků o opětné vydávání časopisu a žádá-li vedení Svazu spisovatelů, aby revidovalo všechna opatření, jež vedla k zániku Tváře.

Předpokládám, že si dnes vedení Svazu spisovatelů velmi dobře uvědomuje, že nestačí v podobě Literárních listů obnovit svazový týdeník a tak dosáhnout situace, jaká byla před jeho likvidací. Právě tady jsou zkušenosti z minulých let víc než poučné. Bylo by nebezpečné, kdyby dnes všechno úsilí bylo zaměřeno k obnovení toho, co bylo ztraceno. I kdyby se podařilo obnovit opravdu všechno, byla by to stále prohra nebo přinejmenším neobhájitelný kompromis. V tom smyslu pak nestačí ani pouhé obnovení Tváře. Jestliže skupina kolem bývalé Tváře žádá obnovení časopisu v plném rozsahu, jde tu především o to, že časopis, který v našich poměrech znamenal až dosud maximum v odmítání kompromisů, nemůže novou práci zahájit na základě kompromisu. Žádost o obnovení Tváře by však měla být chápána jako projev naděje v možnost skutečného obratu v naší kulturní politice, jako výraz důvěry, že vedení svazu spisovatelů správně zhodnotí situaci, zejména však jako výraz odhodlání opětovně překračovat to, čeho bylo dosaženo, a přikládat kritické měřítko na všechno, co se etablovalo jako hotová, daná skutečnost.

V poslední době se hodně mluví o respektování zájmové rozdílnosti a o tom, že těmto dílčím až i individuálním zájmům je nutno dát ve společnosti potřebný prostor. Lidé však nemají pouze své zájmy, ale respektují také určité hodnoty, které nejsou jen výrazem či dokonce zástěrkou zájmů. To umožňuje jednotlivcům, aby se ve svém životě rozhodovali jinak než jako individua, určená svými vlastními zájmy, a aby se sdružovali do společenství napříč onomu vnějššímu dělení do zájmových skupin. Skupina kolem Tváře patřila a patří k takovým skupinám, jimž nejde o prosazování zájmů, ale hodnot. Politika jistě musí vyjadřovat a prosazovat zájmy; naproti tomu věda, filosofie a umění musí vyjadřovat a prosazovat pravdu.

To je jejich jediné legitimní politické působení, neboť ovšem také pravda má politickou váhu. Prosazovat pravdu proti zájmům je ovšem velmi nesnadné a někdy nemožné. Nejsilnější zbraní, jíž může pravda proti zájmům použít, je odhalení pravé povahy těchto zájmů. Samy zájmy jsou na tomto bojišti bezmocné; chtějí-li obstát, musí se pravdě podřídit a jako „spravedlivé“ (tj. vpravdě zdůvodněné) zájmy ji respektovat. Jinak se prosazují nezávisle na pravdě a proti ní. Jejich váha může být někdy tak veliká, že si zájmové skupiny mohou dovolit na nějaký čas pravdu přeslechnout a nedbat jí; všude tam, kde váha zájmů není už tak veliká, zvláště tam, kde jde o pouhé iluze zájmů anebo o zájmy omezené skupiny, které se vydávají za zájmy všech či alespoň naprosté většiny, všude tam je pravda o skutečné povaze zájmů skupině nebezpečná a skupina posléze užívá, může-li, hrubé síly k jejímu potlačení. Integrita demokratické společnosti je umožňována a přímo zakládána tím, že mocenským a zájmovým skupinám jsou ukládány meze, dovolující v ovzduší maximální kritičnosti svobodně hledat a vyslovovat pravdu.

Skupina kolem Tváře vždy spoléhala a také napříště hodlá spoléhat na vnitřní přesvědčivost a moc pravdy, odhalované kritickým pohledem na každý zájem a na každou danou skutečnost vůbec. Nedomnívá se, že pravdou disponuje. Její členové chtějí být naopak vždy sami pravdě k dispozici. Samo obnovení časopisu nepochybně nemůže na situaci společnosti nic podstatného změnit; existence Tváře však může právě tak jako její dosavadní neexistence přispět k tomu, aby bylo více zřejmé, do jaké míry a v čem se situace změnila a ještě změní. Tvář byla, jest a nejspíš i v budoucnosti bude docela pozoruhodnou zkušeností.